

”Dødsdommen over Europas største jødiske by”

Tale i Forbundsdagen
på Auschwitzdagen
den 27. januar 2012

Af Marcel Reich-Ranicki

Oversat af Jens Ellekær

Kilde: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 32-34, 2012,
Bundeszentrale für politische Bildung

Aus Politik und Zeitgeschichte udgives af den tyske Forbundscentral for politisk dannelse (*Bundeszentrale für politische Bildung*) som et tillæg til ugeavisen *Das Parlament*. Med forbundscentralen egne ord har udgivelsen til formål at ”offentliggøre videnskabeligt baserede, alment forståelige bidrag til samtidshistoriske og socialvidenskabelige temaer såvel som til aktuelle politiske spørgsmål. Tillægget er et forum til diskussion, en indføring i komplekse vidensområder; det tilbyder en afbalanceret blanding af grundlæggende og aktuelle analyser.”

Marcel Reich-Ranicki (1920-2013) var tysk litteraturkritiker. Læs hans biografi efter talen.

Kære forbundspræsident, kære forbundsdayspræsident, kære forbundskansler, kære forbundsrådspræsident, kære præsident for Forbundsforfatningsdomstolen, kære delegerede, kære gæster.

Jeg skal her holde talen på den årlige mindedag for nationalsocialismens ofre. Jeg taler dog ikke som historiker, men derimod som samtidsvidne, eller mere præcist: som overlevende fra Warszawaghettoen. I 1938 var jeg blevet deporteret fra Berlin til Polen. I 1940 gjorde nationalsocialisterne en bydel i Warszawa til det, de senere betegnede ”jødisk beboelsesområde”. Der boede mine forældre, min bror og til sidst jeg selv. Der lærte jeg min hustru at kende.

Fra foråret 1942 havde der ophobet sig episoder, foranstaltninger og rygter, der vidnede om en

planlagt, generel ændring af forholdene i ghettoen. Den 20. og 21. juli stod det så klart for enhver, at der forestod det værste for ghettoen: Talrige mennesker blev skudt i gaderne, mange blev arresteret som gidsler, herunder flere af ”jøderådets” medlemmer og afdelingsledere. Medlemmerne af ”jøderådet”, altså de højeste embedspersoner i ghettoen, var på ingen måde afholdte. Alligevel var befolkningen rystet: Den brutale arrestation så man som et dystert tegn, der gjaldt for alle, som levede bag murerne.

Den 22. juli kørte der nogle personbiler og to lastvogne med soldater op foran ”jøderådets” hovedbygning. Omkring femten SS-mænd, heriblandt nogle højere officerer, steg ud af personbilerne. Nogle blev nedenunder, de øvrige begav sig raskt og ufortøvet op på første sal til formanden, Adam Czerniakóws, kontor.

Adam Czerniaków (1880-1942) – formand for ”jøderådet” i Warszawas ghetto.

Med ét slag blev der stille i hele bygningen, trykkende stille. Der skulle vel, formodede vi, arresteres flere gidsler. Og faktisk dukkede Czerniakóws adjutant straks op, løb fra værelse til værelse og meddelte formandens ordre: Alle tilstedeværende medlemmer af ”jøderådet” skulle straks indfinde sig hos formanden. Adjuntanten vendte hurtigt tilbage: Også alle afdelingsledere skulle melde sig på formandens kontor. Vi formodede, at der ikke længere var tilstrækkelig mange medlemmer af ”jøderådet” i huset til at opfylde det krævede antal gidsler (de fleste var jo allerede blevet arresteret dagen forinden).

Kort efter kom adjuntanten for tredje gang: Nu

Warszawa-ghettoen i maj 1941 – markedsboder. (Bundesarchiv, Ludwig Knobloch)

blev jeg kaldt ind til formanden; nu er det vel min tur, tænkte jeg, til at gøre gidslerne fuldtallige. Men jeg tog fejl. Under alle omstændigheder tog jeg, som vanligt når jeg gik ind til Czerniaków, en skriveblok og to blyanter med mig. I korridorerne stod der stærkt bevæbnede poster. Døren til Czerniakóws kontor stod åbent, hvilket ikke var normalt.

Han stod, omgivet af højere SS-officerer, bag sit skrivebord. Var han måske arresteret? Da han så mig, vendte han sig mod en af SS-officererne, en korpulent, skaldet mand – det var lederen af Hovedafdeling Reinhard, som af SS- og politiførerne generelt blev kaldt ”udryddelseskommandoet”, *SS-Sturmbannführer* Höfle. Czerniaków præsenterede mig for ham med ordene: ”Det er min bedste korrespondent, min bedste oversætter.” Jeg var altså ikke udpeget som gidsel.

Höfle ville vide, om jeg kunne stenografere. Da jeg svarede nej, spurgte han mig, om jeg var i stand til at skrive hurtigt nok til at protokollere det møde, som straks skulle finde sted. Jeg svarede kort ja. Derpå befalede han, at det tilstødende kon-

ferenceværelse skulle gøres klart. På den ene side af det lange, firkantede bord tog otte SS-officerer plads, iblandt dem Höfle, som havde formandskabet. På den anden side sad jøderne: ved siden af Czerniaków de fem eller seks endnu ikke arresterede medlemmer af ”jøderådet”, endvidere kommandanten for den jødiske ordenstjeneste, ”jøderådets” generalsekretær og jeg som protokollant.

Ved de to døre, som førte ind til konferencerummet, var der opstillet vagtposter. De havde, tror jeg, kun til opgave at skabe frygt. Vinduerne, som vendte ud mod gaden, stod på denne varme og særlig smukke dag helt åbne. Jeg kunne således nøjagtigt høre, hvorledes de SS-mænd, som ventede i deres køretøjer foran huset, fordrev tiden: De havde en grammofon i vognen, sandsynligvis en transportabel, og hørte musik – ikke engang dårlig musik. Det var valse af Johann Strauß, som ganske vist ikke var rigtig arier. Det kunne SS-folkene ikke vide, idet Goebbels hemmeligholdt den ikke helt racerene herkomst for den af ham værdsatte komponist.

Höfle åbnede nu mødet med ordene: ”Fra i dag

Warszawa-ghettoen i maj 1941 – opførelse i det jødiske teater. (Bundesarchiv, Ludwig Knobloch)

begynder flytningen af jøderne fra Warszawa. I er jo klar over, at der er for mange jøder her. Jeg pålægger jer, 'jøderådet', denne opgave. Udføres den omhyggeligt, frigives gidslerne også atter, i modsat fald bliver I alle klynget op - derovre." Han viste med hånden over på legepladsen på den modsatte side af gade. Det var et efter forholdene i ghettoen ret smukt anlæg, der festligt var blevet indviet nogle få uger forinden: Et kapel havde spillet, børn havde danset og dyrket gymnastik, og der var, som vanligt, blevet holdt taler.

Nu truede Höfle altså med at hænge hele "jøderådet" og de øvrige jøder, som var tilstede i konferenceværelset. Vi fornemmede, at den firskårne mand, hvis alder jeg vurderede til at være mindst fyrre - i virkeligheden var han kun 31 år gammel -, ikke ville have den mindste betænkelighed ved straks at lade os skyde eller netop "klynge op". Allerede denne SS-officers sprog (som i øvrigt var umiskendeligt østrigsk farvet) vidnede om primitivitet og vulgaritet.

Lige så uforskammet og sadistisk som Höfle havde indledt mødet, lige så sagligt dikterede han

en medbragt tekst med titlen "Meddelelser og påbud til 'jøderådet'". Ganske vist læste han den noget besværligt og tungt op, nu og da hakkende: Han havde hverken skrevet eller redigeret dette dokument, han kendte det kun flygtigt. Tavsheden i værelset var uhyggelig, og den blev kun mere intensiv gennem den fortsatte støj: klapren fra min gamle skrivemaskine, klikken fra kameraerne hos nogle SS-førere, som igen og igen fotograferede, og fra det fjerne den smukke, blå Donaus sagte og milde melodi. Vidste disse ivrigt fotograferende SS-førere, at de tog del i et historisk forløb?

Fra tid til anden kastede Höfle et blik på mig for at sikre sig, at jeg fulgte med. Ja, jeg fulgte godt med, jeg skrev, at "alle jødiske personer", som boede i Warszawa, "uanset alder og køn", skulle flyttes østpå. Hvad betød her ordet "flytning"? Hvad var der ment med ordet "østpå", med hvilket formål skulle Warszawajøderne bringes dertil? Det blev der intet sagt om i Höfles "Meddelelser og påbud til 'jøderådet'".

Derimod blev der opregnet seks persongrupper, som var undtaget flytningen - heriblandt alle

arbejdsduelige jøder, som skulle kasereres; alle personer, som var beskæftiget ved tyske myndigheder eller arbejdspladser; og de personer, som hørte til personalet i ”jøderådet” og det jødiske sygehus. Én sætning fik mig pludselig til at spidse ører: Hustruer og børn til disse personer skulle heller ikke ”flyttes”.

Nedenfor havde man i mellemtiden lagt en ny plade på: Ikke højt, men ganske tydeligt kunne man høre den glade vals, der fortalte om ”Wein, Weib und Gesang”. Jeg tænkte: Livet går videre, ikkejødernes liv. Og jeg tænkte på hende, som i den lille bolig nu var beskæftiget med at udfærdige en tegning, jeg tænkte på Tosia, som ikke var ansat nogen steder og altså ikke var undtaget ”flytningen”.

Höfle dikterede videre. Nu drejede det sig om, at de, der skulle ”flyttes”, måtte tage femten kilo rejseoppakning med sig og endvidere ”samtlige værdisager, penge, smykker, guld osv.” Måtte eller skulle tage med? – faldt det mig ind. Endnu samme dag, den 22. juli 1942, skulle den jødiske ordens-tjeneste, som under ”jøderådets” opsyn skulle gennemføre flytningsaktionen, bringe 6000 jøder til en plads – omladningspladsen -, som lå ved en banelinie. Derfra kørte togene i retning af øst. Men endnu vidste ingen, hvor transporterne gik hen, hvad der forestod ”de flyttede”.

I sidste afsnit af ”Meddelelser og påbud” blev det meddelt, hvad der truede dem, som eventuelt skulle forsøge ”at omgå eller forstyrre flytningsforanstaltningerne”. Der var kun én eneste straf, den blev refrænagtigt gentaget ved slutningen af hver sætning: ”... bliver skudt.”

Få øjeblikke senere forlod SS-førerne huset med deres eskorte. Næppe var de forsvundet, før end den dræbende stilhed lynhurtigt farvandlede til larm og tumult: Endnu kendte de mange ansatte i ”jøderådet” og de talrige, der ventede med anmodninger om hjælp, ikke de nye anordninger. Men det virkede, som om de allerede vidste eller fornemmede, hvad der var sket – at dommen var blevet fældet over Europas største jødiske by, dødsdommen.

Jeg begav mig skyndsomst til mit kontor, for en del af de af Höfle dikterede ”meddelelser og påbud”

skulle inden for få timer meddeles hele ghettoen gennem plakater. Jeg måtte straks tage mig af den polske oversættelse. Langsomt dikterede jeg den tyske tekst, som min medarbejder Gustawa Jarecka straks maskinskrev på polsk.

Til hende, Gustawa Jarecka, dikterede jeg således den 22. juli 1942 den dødsdom, som SS havde fældet over jøderne i Warszawa.

Da jeg var nået til opremsningen af de persongrupper, som skulle undtages ”flytningen” - og her fulgte sætningen om, at denne regulering også vedrørte hustruer - afbrød Gustawa skrivningen af den polske tekst og sagde, uden at se op fra maskinen, hurtigt og sagte: ”Du burde allerede i dag gifte dig med Tosia.”

Straks efter dette diktat sendte jeg et bud til Tosia: Jeg bad hende om straks at komme hen til mig og at medbringe hendes fødselsattest. Hun kom også straks og var temmelig oprevet, for panikken bredte sig i gaderne. Sammen gik vi hurtigt ind i stueetagen, hvor der i ”jøderådets” historiske afdeling arbejdede en teolog, som jeg allerede havde diskuteret sagen med. Da jeg fortalte Tosia, at vi nu skulle giftes, var hun ikke særlig overrasket og nikkede bekræftende.

Teologen, som havde fuldmagt til at udøve en rabbiners pligter, skabte ingen problemer; to funktionærer, som arbejdede i det tilstødende værelse, fungerede som vidner; ceremonien var kort; og snart stod vi med en attest i hånden, ifølge hvilken vi allerede den 7. marts var blevet gift. Om jeg midt i hastværket og ophidselsen fik kysset Tosia, ved jeg ikke længere. Men jeg ved meget vel, hvilken følelse, der overvældede os: angst – angst for, hvad der ville ske i de næste dage. Og jeg kan endnu erindre den sætning af Shakespeare, som dengang faldt mig ind: ”Blev en kvinde nogensinde bejlet til i et sådant humør

Samme dag, den 22. Juli, så jeg Adam Czerniaków for sidste gang: Jeg var gået hen til hans arbejdsværelse for at forelægge ham bekendtgørelsens polske tekst, som i overensstemmelse med den tyske anordning skulle informere befolkningen om den få timer tidligere indledte ”flytning”. Også nu var han som altid alvorlig og behersket.

Efter at have løbet teksten hurtigt igennem, gjorde han noget helt usædvanligt: Han korrigerede underskriften. Som sædvanligt havde den lydt: ”Formand for jøderådet i Warszawa – diplomingeniør A. Czerniaków”. Han overstregede det og skrev i stedet ”Jøderådet i Warszawa”. Han ønskede ikke alene at bære ansvaret for den dødsdom, der blev formidlet på plakaten.

Allerede på ”flytningens” første dag, stod det for Czerniaków klart, at han helt bogstaveligt ikke havde mere at sige. Allerede tidligt på eftermiddagen kunne man se, at politiet, hvor ivrigt de end bestræbte sig herpå, ikke var i stand til at bringe det af SS for denne dag krævede antal jøder til ”omladningspladsen”. Derfor trængte svært bevæbnede kampgrupper i SS-uniformer – ikke tyskere, men letter, litauere og ukrainere – ind i ghettoen. De åbnede straks ild med maskingeværer og drev uden undtagelse alle beboerne i den lejekaserne, som lå i nærheden af ”omladningspladsen”, sammen.

Sidst på eftermiddagen den 23. juli var antallet på de 6000 jøder til ”omladningspladsen”, som der for denne dag blev krævet af staben for ”Aktion Reinhard”, nået. Alligevel dukkede der kort før klokken atten to officerer fra denne ”Aktion Reinhard” op i ”jøderådets” hus. De ville tale med Czerniaków. Han var ikke til stede. Han var allerede i sin bolig. Frustreret slog de tjenestegørende ansatte i ”jøderådet” med en ridepisk, som de hele tiden havde ved hånden. De brølede, at formanden øjeblikkeligt skulle komme. Kort efter kom Czerniaków til stede.

Samtalen med de to SS-officerer var kort, den varede kun nogle få minutter. Dens indhold kan uddrages af en notits, som blev fundet på Czerniakóws skrivebord: SS forlangte af ham, at antallet af de jøder, som næste dag skulle bringes til ”omladningspladsen”, blev forhøjet til 10.000 – og derefter til 7000 dagligt. Det drejede sig her på ingen måde om vilkårligt valgte tal. Efter alt at dømme afhang de af antallet på de kvægvogner, som stod til rådighed i hvert enkelt tilfælde; de skulle absolut fyldes helt op.

Kort efter at de to SS-officerer havde forladt

værelset, kaldte Czerniaków en kontorist til sig: Han bad hende om at bringe sig et glas vand.

Lidt senere hørte ”jøderådets” kasserer, som tilfældigt opholdt sig i nærheden af Czerniakóws kontor, at telefonen dér ringede gentagne gange, men at ingen tog den. Han åbnede døren og så liget af formanden for ”jøderådet” i Warszawa. På hans skrivebord stod en tom cyankaliumflaske og et halvtømt glas vand.

På skrivebordet lå der også to korte breve. Det ene, som var bestemt for Czerniakóws hustru, lød: ”De forlanger af mig, at jeg med egne hænder ombringer mit folks børn. Der er intet andet tilbage for mig end at dø.” Det andet brev var stillet til jøderådet i Warszawa. I det hed det: ”Jeg har besluttet at træde tilbage. Betragt ikke dette som en handling af fejhed eller en flugt. Jeg er magtesløs, mit hjerte brister af sorg og medlidenhed, jeg kan ikke bære det længere. Min handling vil få alle til at indse sandheden, og måske bringe dem på den rette handlingens vej ...”

Ghettoen erfarede næste dag – allerede tidligt om morgenen – om Czerniakóws selvmord. Alle var rystede, også hans kritikere, hans modstandere og fjender. Man forstod hans handling, hvorledes den var ment af ham: som tegn på, som signal til, at jødernes situation var håbløs.

Stille og enkelt var han trådt tilbage. Ude af stand til at kæmpe mod tyskerne, vægrede han sig ved at være deres værktøj. Han var en mand med principper, en intellektuel, som troede på høje idealer. Disse principper og idealer ønskede han også at forblive tro i en umenneskelig tid og under forhold, som man næppe kan forestille sig.

Den deportation af jøderne fra Warszawa til Treblinka, som blev indledt om formiddagen den 22. juli 1942, varede frem til midten af september. Hvad der blev betegnet som ”flytning” af jøderne var blot en tvangsforflytning – en tvangsforflytning fra Warszawa. Den havde kun ét mål, den havde kun ét formål: døden.

Marcel Reich-Ranicki under tv-udsendelsen *Literatur im Foyer* i SWR's radiohus i Mainz den 7. april 2009. [Foto: Smalltown Boy fra tysk Wikipedia]

Marcel Reich-Ranicki – en biografi

Af Jens Ellekær

“Jeg er halvt polak, halvt tysker og helt jøde.”
Marcel Reich-Ranickis præsentation af sig selv i en

samtale med Günter Grass.

Marcel Reich-Ranicki blev født den 2. juni 1920 i byen Włocławek, som dengang lå i det nordvestlige hjørne, af den to år tidligere genskabte Polske Republik. Med navnet Marcelli Reich voksede han sammen med to ældre søskende op i en assimileret jødisk tysk-polsk middelklassefamilie. Faderen ejede en mindre fabrik for byggematerialer, men gik i 1928 konkurs.

Familien flyttede nu til Tyskland, og Reich-Ranicki begyndte en tysk skoleuddannelse. Efter den nationalsocialistiske magtovertagelse i januar 1933 oplevede han som jøde en stigende diskriminering. Der var meget af det sociale liv med skolekammerater, som han var udelukket fra; til gengæld fordybede han sig i læsning af de tyske klassikere og gik i teater, til koncerter og til opera. Fra 1935 gik han på *Fichte-Gymnasium* i Berlin-Wilmersdorf, som endnu et stykke tid ligebehandlede jødiske elever, og han tog i 1938 sin studentereksamen. Hans ansøgning om optagelse på *Friedrich-Wilhelms-Universität* i Berlin i foråret 1938 blev imidlertid afvist som følge af hans jødiske herkomst.

I oktober 1938 blev Reich-Ranicki offer for den såkaldte "Polakaktion" – hans familie var allerede inden da rejst tilbage til Polen som følge af den stigende diskriminering. Gennem 1930'erne sigtede den tyske jødepolitik målrettet mod gennem diskrimination og rettighedsberøvelse at presse den jødiske befolkning til at forlade landet. I den jødiske befolkning i Tyskland befandt der sig en del, som ikke havde tysk statsborgerskab, heraf en større gruppe med polsk pas. Da den polske regering blev opmærksom på, at Tyskland forberedte en udvisning af disse jøder, reagerede den ved at vedtage en lov, som fratog dem deres polske statsborgerskab; Polen ønskede ikke tilgang af et større antal jøder, som var mere tysk- end polskindede. *Reichsführer-SS* Heinrich Himmler reagerede herpå med at udstede befaling til udvisning af 17.000 jøder. De personlister, der lå til grund for "Polakaktionen" var for længst blevet forberedt af politiet.

Udvisningen blev en forsmag på forhold, som skulle komme. De berørte fik ingen eller ganske kort tid til at forlade deres hjem. Reich-Ranicki beretter: "At jeg måtte efterlade alt, hvad jeg ejede i det lille værelse, stod klart. Kun fem mark fik jeg lov at tage med og en dokumentmappe. Men jeg vidste ikke rigtigt, hvad jeg skulle lægge i den. Så jeg stak i al hast blot et reservelommetørklæde ned

og frem for alt noget at læse."¹ I toget til grænsen stiftede han bekendtskab med nogle af sine skæbnefæller: "De talte alle fejlfrit tysk og ikke et ord polsk. De var født i Tyskland eller kommet her til som helt små og havde gået i skole her. Men de havde alle, det blev jeg hurtigt klar over, af en eller anden grund et polsk pas – ligesom jeg. [...] Kvinder var for det meste blevet arresteret midt om natten, ofte havde de ikke fået lov til at klæde sig på: De var kun klædt i natkjole og en frakke. Tæt ved mig stod en mørkhåret pige fra Hannover, formentlig omkring tyve år. Med tårer i øjnene stillede hun mig spørgsmål, som jeg ikke kunne besvare."²

Ved grænsen blev situationen om muligt værre: Polakkerne nægtede de udviste jøder indrejse, og disse blev fastholdt i ingenmandsland mellem bevæbnede grænsevagter på begge sider. I dagevis måtte jøderne opholde sig ved grænsestationerne uden tag over hovedet og uden nævneværdig forplejning. Sluttelig blev jøderne af den polske regering interneret under kummerlige forhold. De fleste var i internering, da krigen et år senere brød ud, og skæbnen atter indhentede dem.

(Blandt de udviste jøder befandt sig forældrene til Herschel Grynszpan, en ung jøde som opholdt sig i Paris. Som reaktion på udvisningen foretog Grynszpan et dødeligt attentat på den tyske diplomat ved ambassaden i Paris, Ernst vom Rath. Attentatet blev af nationalsocialisterne brugt som påskud for pogromen natten mellem den 9. og 10. november – den såkaldte *Reichskristallnacht* – hvorunder omkring 400 jøder blev dræbt, flere end 1400 synagoger og andre jødiske institutioner blev ødelagt og utallige jødiske forretninger raseret.)

Det lykkedes Reich-Ranicki at komme til Warszawa, hvor han måtte genopfriske sit polske sprog. Efter det tyske Polensfelttog og besættelsen af den vestlige del af Polen lærte han sin kommende hustru Teofila (Tosia) Langnas at kende gennem en tragedie. Hendes familie var blevet frataget deres ejendom og fordrevet fra Łódź til Warszawa. I fortvivelse over situationen begik faderen selvmord,

1 Marcel Reich-Ranicki: *Mein Leben*. Stuttgart 1999, s. 157

2 Ibid., s. 158-159

og Reich-Ranickis mor, som boede i samme ejendom, sendte sønnen til familien Langnas, for at han kunne tage sig af datteren.

I november 1940 blev Reich-Ranicki tvangsflyttet til Warszawaghettoen, hvortil hans forældre og ældre bror allerede var forvist; det var i 1939 lykkedes hans søster at flygte til England sammen med sin ægtemand. Han arbejdede i det af nazisterne oprettede ”jøderåd” som oversætter og skrev koncertanmeldelser for ghettoavisen. Samtidig var han medarbejder ved det ghettoarkiv, som var ledet af historikeren Emanuel Ringelblum, og som skulle dokumentere forholdene i ghettoen for efterverdenen. (Efter likvideringen af ghettoen holdt Ringelblum sig sammen med sin hustru og mindreårige søn skjult i Warszawa. Den 7. marts 1944 blev de fundet af tyskerne og få dage senere myrdet i Pawiak-fængslet.)

Da tyskerne i den såkaldte ”Aktion Reinhard” fra slutningen af juli 1942 og knap to måneder frem sendte størsteparten af beboerne i Warszawaghettoen til udryddelse – hovedsageligt i Treblinka -, var Reich-Ranicki som medarbejder ved ”jøderådet” undtaget deportationen, den samme gjaldt hans hustru Tosia, som han skyndsomst havde giftet sig med, da deportationerne blev bekendtgjort. I begyndelsen af 1943 besluttede Himmler at ”nedlægge” Warszawaghettoen. I første omgang lykkedes det Reich-Ranicki og hans hustru at undgå deportation ved at holde sig skjult. Han havde rådighed over en stor sum penge fra ”jøderådets” kasse, som han overlod til Den Jødiske Kamporganisation, ŻOB. ŻOB deltog i foråret 1943 i den håbløse kamp mod de stærkt overlegne tyske styrker i ghettoopstanden.

ŻOB havde ladet Reich-Ranicki beholde en lille del af pengene med henblik på, at disse skulle gøre det muligt for parret at flygte. Den 3. februar 1943 lykkedes flugten gennem bestikkelse af vagtposter, som bevogtede ghettoen. Parret fandt tilflugt hos en polsk forfatter, hvor det lykkedes det at holde sig skjult frem til september 1944, hvor Den Røde Hær nåede frem til området. Reich-Ranicki havde da mistet sine forældre, som var blevet myrdet i Treblinka, og sin bror, som i november 1943 var

blevet skudt i en arbejdslejr ved Lublin.

I taknemmelighed over sin redning begyndte Reich-Ranicki i 1944 at arbejde for det hemmelige politi, UB, under den polske regering, som var blevet indsat af Sovjetunionen. I det tyske Schlesien, som senere skulle blive annekteret af Polen, organiserede han censuren. Derefter fik han ansættelse i den afdeling af efterretningstjensten, som havde Storbritannien som arbejdsområde. Der foregik i de år en veritabel borgerkrig mellem det ny kommunistiske regime og Hjemmehæren, den største af de polske modstandsbevægelser under den tyske besættelse, som støttede den polske eksilregering i London.

I 1948 blev Reich-Ranicki – nu med navnet Marcelli Ranicki for at lægge afstand til det tysklingende Reich – sendt til den polske ambassade i London med titel af vicekonsul. Det lader til, at han med sin intellektualitet og angivelige arrogance ikke gjorde sig populær blandt sine ambassadekolleger. I slutningen af 1949 blev han kaldt hjem fra London. Trods sine tidligere fortjenester i det hemmelige politi blev han i 1950 afskediget fra såvel efterretnings- som udenrigstjenesten. På en anklage om ”ideologisk fremmedgørelse” blev han endvidere ekskluderet af Det Forenede Polske Arbejderparti, og han kom til at tilbringe nogle uger i fængsel. Det var i den periode, hvor antisemitismen slog igennem i Stalins østeuropæiske satellitstater, og hvor der blev slået hårdt ned på ”rodløse kosmopolitter” og ”zionistiske agenter”.

Efter sin løsladelse vendte Reich-Ranicki sig mod litteraturen og blev forlagsredaktør for tysk litteratur ved et stort forlag i Warszawa. Fra 1951 indledte han et virke som forfatter, men fik i begyndelsen af 1953 et publikationsforbud, der blev opretholdt indtil slutningen af 1954. I 1955 fik han ansættelse i den polske statsradio, hvor også hans hustru arbejdede, og han begyndte at publicere i aviserne, herunder også i Det Forenede Polske Arbejderpartis centralorgan *Trybuna Ludu*.

I 1958 udnyttede Reich-Ranicki en studierejse til Den Tyske Forbundsrepublik til at blive i Frankfurt am Main. Hans hustru og søn Andrzej, som var blevet født i London i 1948, var forinden rejst på ferie

i England. Han virkede i halvandet år som litteraturkritiker på den meget ansete avis *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, og det var kultureddaktøren på denne avis, der foreslog at bruge dobbeltnavnet Reich-Ranicki; derefter var han frem til 1973 litteraturkritiker på ugemagasinet *Die Zeit* i Hamburg. I Hamburg mødte han NDR-redaktøren og historikeren Joachim Fest, og da denne i 1973 blev medudgiver af *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, vendte Reich-Ranicki tilbage til denne avis.

Fra sin ankomst til Forbundsrepublikken skrev og redigerede Reich-Ranicki talrige værker. I 1974 grundlagde han *Die Frankfurter Anthologie*, der består af digte med kommentarer – også digte i tysk oversættelse -, som bragtes i lørdagsudgaven af *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. Siden projektets begyndelse har der været gengivet mere end 20.000 digte. Reich-Ranickis *opus magnum* er hans *Kanon lesenswerter deutschsprachiger Werke*, som opdelt i grupperne romaner, fortællinger, dramaer, digte og essays er udgivet i 50 bind.

Reich-Ranicki opnåede en overvældende popularitet som nøglefiguren i ZDF-magasinet *Das Literarische Quartett*, som med 77 udsendelser løb fra 1988 til 2001. Magasinets succes er ganske overraskende i betragtning af, at formatet var fire litterater, som over fem kvarter diskuterede litteratur. Successen havde formentlig også sin bagside for Reich-Ranicki; en af de litterater, som medvirkede i næsten hele magasinets levetid, Sigrid Löffler, skrev efterfølgende: ”I Reich-Ranickis tilfælde var tv som hans eksistens’ forfængelighedsmaskine både lykke og ulykke. Det har gjort kritikeren Reich-Ranicki både umådelig populær og skadet ham. Han er i dag mere prominent end de fleste forfattere og bøger, som han udtaler sig om.”³³

Trods beskyldninger om arrogance og en krukke optræden havde Reich-Ranicki et meget enkelt forhold til litteratur og litteraturkritik. Ifølge publicisten og medejer af *Frankfurter Allgemeine Zeitung* Frank Schirrmacher lød hans devise: ”Klarhed, ingen fremmedord og en lidenskabelig vurde-

ring.” Selv udtalte Reich-Ranicki i en af udsendelserne i *Das Literarische Quartett*: ”Vi vil tale om bøger, og det på en måde som vi altid taler: kærligt og lidt jævnt, venligt og måske lidt ondskabsfuldt, men under alle omstændigheder meget klart og tydeligt. For tydelighed er høflighed i kritikernes kritik.”⁴⁴ I øvrigt havde han en præference for realistisk litteratur.

I 1968 og 1969 underviste Reich-Ranicki på amerikanske universiteter. Fra 1971 til 1975 havde han et gæsteprofessorat i Stockholm og Uppsala. I 1974 var han honorær professor ved *Eberhard Karls Universität* i Tübingen, og i 1990 og 1991 var han gæsteprofessor ved henholdsvis *Heinrich-Heine-Universität* i Düsseldorf og universitetet i Karlsruhe.

Reich-Ranicki var sin tids mest betydende tyske litteraturkritiker. Han modtog et væld af litterære hædersbevisninger og var æresdoktor ved en lang række universiteter i ind- og udland. I 1999 udgav han sin selvbiografi, *Mein Leben*.

Teofila, ”Tosia”, Reich-Ranicki, der virkede som oversætter og tegner – hun illustrerede bl.a. flere udgaver af Erich Kästners bøger – døde i 2011, 91 år gammel. Marcel Reich-Ranicki døde i 2013. Hans bisættelse blev overværet af et stort antal gæster, herunder forbundspræsident Joachim Gauck. Deres søn, Andrew (Andrzej) Reich-Ranicki er professor i matematik ved universitetet i Edinburgh.

Forlaget ELLEKÆR ApS
Holbergsgade 13
4200 Slagelse
www.ellekar.dk
Publiceret februar 2015
Grafisk udformning: Dorte Pugliese

Dette værk er licenseret under
Creative Commons License af typen
”Navngivelse-Ikkekommerciel- Ingen-
Bearbejdelse 4.0 International”

3 Sigrid Löffler i *Litteraturen* (nummer, årgang og side ikke angivet)

4 Marcel Reich-Ranicki i *Das Literarische Quartett*, 18. marts 1993